

När det gäller *dialogformens filosofiska innebörd* (se Lorenzo Casini, ”Platon och dialogformens filosofiska innebörd”, *FT* nr 3 2006) är det skäl att också komma ihåg, att dialogformen inte som sådan är given utanför ett visst historiskt sammanhang. För att en filosofisk dialog överhuvudtaget skall kunna föras, krävs att vissa till synes utomfilosofiska grundvillkor är uppfyllda. Ifall jag bedömt saken rätt, kan dessa villkor sammanfattas på följande sätt: genuin dialog kan endast föras inom en gemenskap där ömsesidiga, reciproka värderingar är etablerade. Dialog kan endast föras mellan jämlikar, därför måste något slags demokrati vara instiftad och lagfäst innan respektfulla samtal i form av dialog kan äga rum. Ingenstans skedde detta med så exemplarisk tydlighet som i antikens Grekland, men bilden förstärks av att dialogen, efter att ha omöjliggjorts av de mellanliggande kejsardömenas monarkiska kunskaps- och härskandeprinciper, återuppstod under snarlika förhållanden som i det arkaiska Grekland när de italienska stadsrepublikerna etablerade sig mot slutet av medeltiden.

Dialogformen medger, liksom det demokratiska styressättet vad makten beträffar, ett självkorrigering förhållande till sanningen. Härmed står den i ett motsatsförhållande till den pyramidala, monarkiska samhälls- respektive kunskapsordningen.

Hos grekerna kan vi se hur de element som dialogen kräver gradvis växte fram. Ännu Parmenides behövde gudarnas bemyndigande när han framlade det som han uppfattade som den sanna vägen till kunskap, men redan hos hans samtida Herakleitos internaliserades förnuftet som ett enskilt logos, ett enskilt förnuft, varvid, (tack vare senare utvecklingsfaser hos Anaxagoras och Sokrates) vid mötet med ett annat självständigt och respekterat logos, en dia-logos, en dialektik, kunde uppstå.

Lika tydligt ser vi inom den grekiska teatern hur dialogen gradvis växer fram ur den rituella dionysiska tragedin och blir allt mer självständig. Från att ursprungligen ha gestaltats av en unison kör får dramat först en självständig motspelare till kören, sedan två fria roller som spelar mot varandra med kören som fond. Utvecklingen kulminerade i Aristofanes

komedier, där alla skådespelare var fria och frispråkiga agenter som spelade med och mot varandra.

Platon, som i sin ungdom hade tänkt följa i Sofokles fotspår och bli dramatiker, var i tjugofemårsåldern vid mästarens död år 406 f.Kr. Platon, som var en ytterst subtil och känslig tänkare uppfattade och reflekterade givetvis över de allmänna politiska tendenserna i sin hemstad. Det dynamiska Aten sjöd i skuggan av det peloponnesiska kriget av politiska strider, kannstöperier, rykten och ränker. En av de ständigt uppblussande konflikterna inom stadsstyret var den mellan anhängarna av egalitära strömningar med demokrati, dialog och erkännande av ömsesidighetsprincipen att *den andra är som jag själv* på programmet, och aristokraterna, som bekämpade likhetsrörelsen. Sofokles drama *Kung Oidipus* handlar i själva verket om detta: Oidipus svårighet att erkänna att den andra är som han själv. Eller egentligen detta: *att det är jag som är främlingen*. Och samtidigt som Sofokles upphöjde den dramatiska dialogen till en aldrig tidigare skådad nivå och gav det individuella ödet i dramat en roll som inte setts tidigare, förblev han anhängare av den allmänna ödestron som rådde bland grekerna; tron på ett absolut öde mot vilken ingen enskild människa kunde bryta.

I ännu större utsträckning är Sofokles lyckades Platon införliva de båda tankeströmmarna – den egalitära, relativiserande och den absoluta – i sin världsbild. Men lika svårt som de hade att samsas i staten, lika lite lyckades Platon skapa en harmonisk enhet av dem i sitt tänkande. I själva verket finner vi i Platons filosofi, mera definitivt uttryckt än hos någon annan, en formel för hur tänkandet *värjer* sig mot att likställa det lika eftersom det är samhällsligt omöjligt. Han gör det genom att klyva tillvarons grundläggande aspekter i två väsensskilda delar såsom tanke och materia, själ och kropp, aktivitet och passivitet, grek och barbar, herre och slav, etc., och konsekvent betona det förra ledets härskande roll gentemot det senare.

Vi kan se kluvenheten till exempel i Platons definition av människan. Med användande av den *dialektiska* metoden, som alltså hade sitt ursprung i dialogen och vilken som kunskapsprincip otvetydigt är demokratisk till sin natur genom att den i sin genuina form godkänner den andra som likställd diskussionspartner, kom Platon på den oidipala frågan *Vem är jag?* fram till – på skämt eller inte – att människan är ”en tvåbent, fjäderlös varelse”. Ifall den definitionen skulle ha tillämpats, skulle den ha gett vid handen att alla individer med dessa kännetecken kunde inneslutas i kategorin ”människor”, också barbarer och slavar. Detta var omöjligt, och stred mot de elitistiska värderingar som Platon sympatiserade med. Han var därför tvungen att fly den positionen, och med idéläran som utgångspunkt ge en andra och grymmare definition av människan, där de

yttre, synliga egenskaperna ersattes med inre, politiskt betingade kännetecken. Den definitionen sluter sig till att en människa är lika med hennes själ. Eftersom kvinnor, barn, slavar eller presumtiva slavar enligt Platon saknade själ, kunde den synpunkten, åtminstone tillfälligt, säkerställa fördömen att endast de fria männen är riktiga människor. Platons idélära är med andra ord ingenting annat än ett värn mot den uppenbara sanningen att den atenska frihetens existens bygger på ett våldsdåd som har sin grund i att människan är oförmögen att känna igen en frände i den andra (jfr Oidipus möte med sin köttsliga far vid korsvägen). Lika otvetydigt som att *dialektiken* har tolerans för den andra och ömsesidigt erkännande som förutsättning, lika klart är det att *idéläran* är auktoritär till sin verkan.¹ Den var den som fick Nietzsche att beträffande Platons sanningsuppfattning utbrista: Jag, Platon, är sanningen. Också på den här punkten står Sofokles och Platon varandra ytterligt nära: Sofokles utvecklade det grekiska dramat genom att införa en mera markerad *dialog*, men försvarade Ödet som det Absoluta. Platon utvecklade filosofin genom att införa *dialektiken* (dvs. dialogen), men tydde sig likaså i sista hand till det Ena och Absoluta.

För den grekiska skepticisken däremot innebar de dubbla definitioner av allting som platonismen åstadkom en oöverstiglig motsättning. Man kan helt enkelt inte veta vad man ska tro, deklarerade skeptikerna. Människan är både en tvåbent, fjäderlös varelse *och* en själ, beroende på hur man ser på saken. Tillvarons förståelseelement *är* i huvudsak bestämbara både som idéer och som ting. Rörelse *kan* tolkas både som i huvudsak stillastående² och som förflyttning, beroende på ur vilken aspekt man betraktar den. Etcetera. Man kan inte med säkerhet veta. Det man emellertid kan är att välja den uppsättning etiska normer som gör att den ena eller den andra sanningen blir riktig.

¹ Detta är kanske en annan formulering av Lévinas uppfattning att innebörden i idealismen är att den aldrig möter det genuint andra.

² Som t.ex. Aristoteles gör när han ser rörelsens stillastående *mål* som den huvudsakliga aspekten på kategorin rörelse. Jfr Zenons rörelseparadoxer.